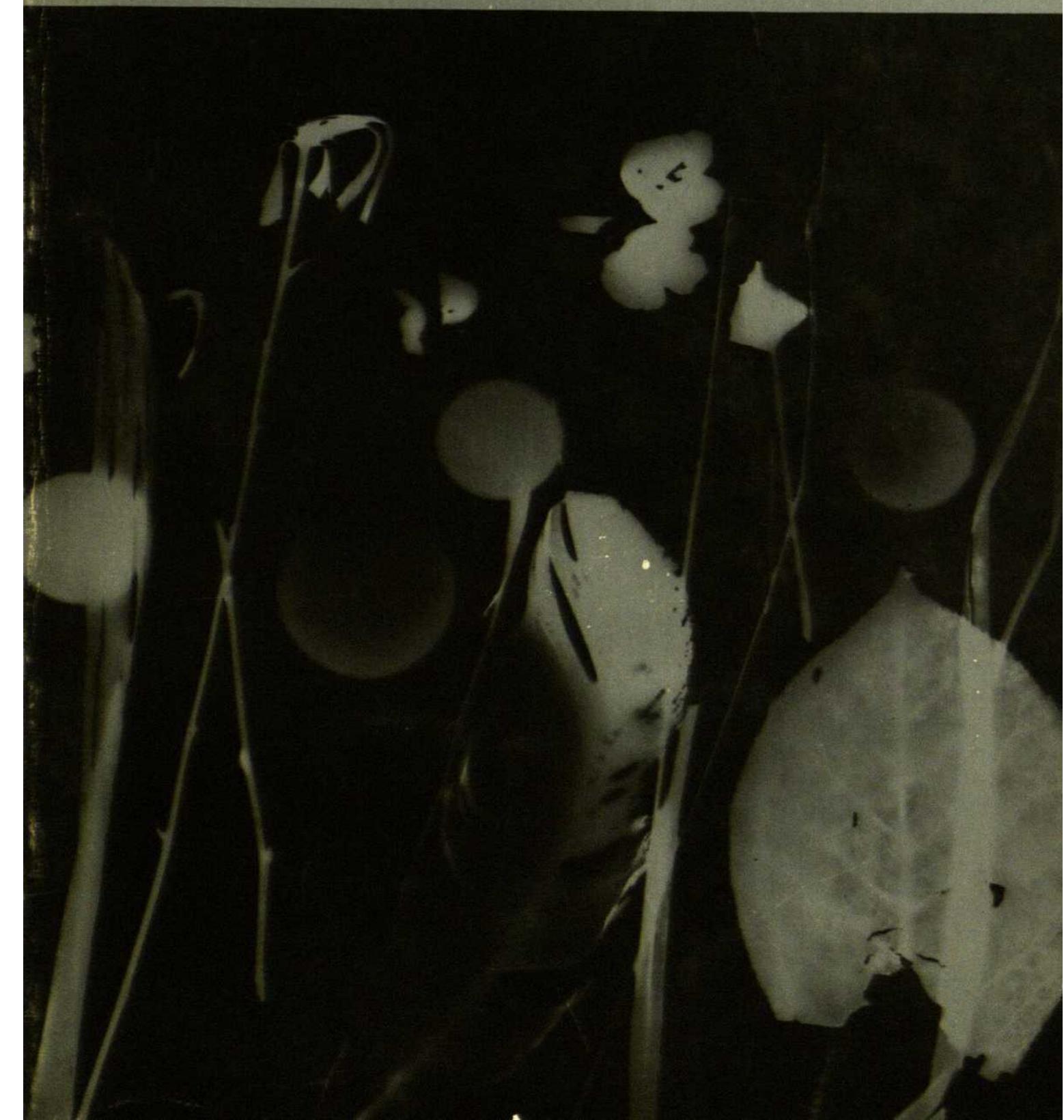
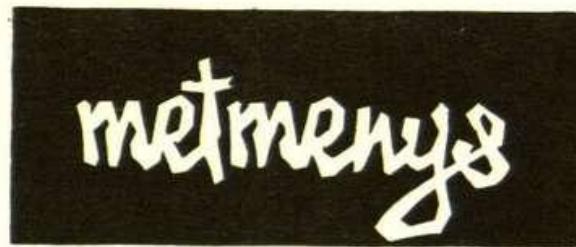

JAUNOSIOS KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS

23 metmenys
1972

Vyriausias redaktorius: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redaktoriai: Algirdas Titus Antanaitis ir Karolis Drunga

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, Mykolas Drunga, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, dr. Kostas Ostrauskas, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Julius Šmulkštys, Vincas Trumpa, dr. Bronius Vaškelis, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Vytautas O. Virkau

Šio numero techniniai bendradarbiai: Dana Barauskienė, Marytė Černiūtė, Birutė Lintakienė, Julius Lintakas, Ina Liorentaitė, Daiva Matulionytė, Aldona Meiluvienė, Romas Meilus, Liūtas Mockūnas, Zina Morkūnienė, Marytė Smilgaitė, Angelė Šimaitytė, Laima VanderStoep, Vytautas Vepštas, Lakštuonė Vėžienė, Rimas Vėžys

Administracija:

Ramojus Vaitys, Marija Paškevičienė, Gintautas Vėžys
2606 Princeton Avenue
Evanston, Illinois 60201

Kaina: Šio numero — 3 dol., keturių numerių prenumerata — 10 dol., garbės prenumerata — 15 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokį minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Illinois

TOMO VENCLOVOS BEVEIK BEPRASMĖ POEZIJA

A. J. GREIMAS

Kas, pasilikęs tuos namuos,
Paveldi pavojingą dalį
Ir saugo vienkartinę šalį
Nuo sutemos lig sutemos
Virš dabarties ir tušumos?

(psl. 21)

Netiksli, dažnai betikslė vadinamojo literatūros kritiko plunksna.^o Jos gal ir galima būtų nelieisti, jei žmogus pasitikėtų žmogui: užtektų išsinuomoti ištisą baltą skaitomo laikraščio lapą ir įrašydinti tame neabejotinomis raidėmis:

T o m a s V e n c l o v a — p o e t a s

Ir pasirašyti, jei įstatymai to reikalauja.

Bet pasaulyje, kuriame tomis pačiomis formulėmis parduodamos diktatūros ir perkami muilo milteliai, — kaip skaitytojas atskirs tame reklamos šifrą nuo evidencijos išsakymo? Kaip atskirs jis garbės žodį nuo melo, už dyką siūlomo kitiemis ir sau?

Lieka tik vienas būdas: blogomis, melagingomis metaforomis pagrįsti gerų metaforų teisę į melą — tai

^o Tomas Venclova, *Kalbos ženklas* (Vilnius, 1972), 63 psl.
dail. R. Gibavičius.

viena iš literatūrinės kritikos definicijų. Reikia surasti žodžius, kad aprašius Tomo Venclovos kalbą, kuri yra ne tik pasaulio daiktą, bet ir tuos daiktus vadinančiu žodžiu metafora.

Tokiam bandymui iš anksto lemta nepasisekti. Tai žinant, daug ką galima atleisti sąmoningam kritikui: jo žodžiai — kaip popieriniai banknotai, jie verti ne daugiau, negu jis pats į juos tiki, o ypač, negu kiti jais pasitiki.

* * *

Kaip įrodyti, kultūrinio reliatyvizmo amžiuje, poezijos poetiškumą? Ar bandant įrašyti Tomą Venclovą į lietuviškos poeziros kontekstą ir, jos dabartį paverčiant istorija, matyti tame Henriko Radausko ir Algimanto Mackaus krautos lietuviškos mantos kriukį, pernešusį poeziros olimpiados švyturį atgal iš užjūrių į Lietuvą? Ar žiūrėti į Vakarų Pasaulio poetinę kalbą, kaip į vientisinę ženklų transformacijos sistemą ir, ieškant lietuviškų atitikmenų, įrašyti, pavyzdžiui, Radauską — Valéry, o Venclovą — Mallarmé pusėje, kaip galutinio modernizmo produktą, išaugusį jau po vadinamojo „epistemologinio lūžio“?

O gal, vaižgantišką deimančiuką parinkus, eksponuoti jį ir teigti, kad vienos geros eilutės, kaip Viduramžių šedevro, užtenka poetą priimti meistru į eiliakalį korporaciją?

* * *

Štai, tarp daugelio galimų pavyzdžių, Tomo Venclovos dvieilis (psl. 45), nusakantis „poeziros aktą“:

O plaučiuose plaukia flotilios,
O pirštai pavirsta paparčiais.

Pirmas i jį miestas žvilgsnis kiek nepalankus: asonansų grandinė, nors ir simbolizuojanti poeziros „išsprogimą“, atrodo prie tiršta, sudaranti estetizmo įspūdį:

pl — pl — fl — l
p — p — p — p

O tačiau — jeigu poetiškumą galima apibūdinti, kaip ekspresijos ir turinio planų korreliaciją — šiame dvieilyje išsakytam poetinės kalbos kūrimo procesui atitinka, fonetiniame plane, visa eilė garsinių transformacijų, kurios suvedamos į netobulą — nes tobulybė ribota ir nuobodi — chiazmo formulę:

kur pirmosios eilutės („minties slidumo“) santykis su antrąja („žodžio riedėjimu“) išreiškiamas kaip opozicija tarp *l* ir *r*; kur džiaugsmingos kūrybos procesas (*i* - *i*) iš abiejų pusiu apgaubtas rimtų, miglotų garsų (*au* - *a*).

Toks pat atitikmuo surandamas ir santykyje tarp sintaksės ir turinio planų. Sakinio

O pirštai pavirsta paparčiais

formali sintaksinė struktūra yra teisinga, priimtina, bet paviršutiniškai skaitant sakiny yra anomalus, bereikšmis. Tai signalas, kad jis jau priklauso poetinei kalbai. Prasmingas jo vystymasis reikalautų, kad „(poeto) pirštai (ieškotų ir surastų) paparčius“. Gramatinė struktūra, kuri suspaudžia reikšmę, sakinio veiksnį priartindama prie tiksllo atsielimo, įgyja naują, formalinę prasmę: ji panaikina atstumą tarp rašomo ir

parašyto žodžio, atmesdama visą romantinį kūrybinės ekspresijos ieškojimo procesą, pačią sintaksinę formą, be žodžių pagalbos, paversdama reikšmingą.

Ir tik tada, tik trečioje fazėje, pradeda kalbėti žodžiai, bet ne monolitinėmis, o daugialypėmis reikšmėmis: poetinis žodis yra taip pat visažinantis, kaip ir paparčio žiedą suradęs jonvaikis; tačiau — ar paparčiai iš tiesų žydi, ar paparčio žiedą galima iš tiesų surasti nakties gūdumoje? Poetinė kalba, eksponuodama paparčio ženklą, kartu organizuoja ir jo neigimą.

Vargu, ar tokiomis smulkiomis analizėmis galima įrodyti poezijos poetiškumą. Bet ir Tomas Venclova ne poetiškumu susirūpinęs, o poetine kalba, kaip prie-mone paparčio žiedo ieškoti.

* * *

Epistemologinis lūžis, įgalinęs visą dvidešimtojo amžiaus poeziją, būdingas dar ir kalbos problematikos iškėlimu ir jos visų poezijos problemų centre pastaty-mu. Poetas liaujasi domėtis pasauly ir jo daiktais, jis nebelaiko jų aprašinėjimą savo pagrindine užduotimi, — atvirkščiai: pats *rašymo* procesas virsta jo rūpesčiu, išsakymo problema dominuoja išsakyti, sustingusius sakinius, poetinė kalba —

Ne atspindys, o pertrūkis tikrovėj,
Sala, įaugus į putotą srovę
Atstojanti neatrastąjį rojų,
Išsilukštena iš gyvos kalbos (psl. 60)

ir tampa pirmaprade, jo veiklą pateisinančia realybe. Kalba nėra jam pasailio atspindys, atvirkščiai — pa-

saulis yra greičiau kalbinio akto rezultatas, jis yra toks, kokį mes jį išsakome:

Ir, teisybę pasakius, téra
Tyluma ir devynetas mūzų (psl. 58)

Užtat ir suprantama, kad poetinė kalba, kaip tikrovės išsakymas, tegali būti suprasta tik kaip savito pasaulio konstrukcija, naudojanti palaidus, beryšius, dažnai vienas kitam prieštaraujančius vaizdinius. Visa „peizažinė“ literatūros kritika, kuria dažnai dar mègstama užsiiminėti, yra tad nepritaikoma Tomo Venclovos kalbą analizuoti:

*truputis geltono pilko truputis peleno smėlio ir sniego
temstančio vyzdžių sniego —*

Šitoks Tomo Venclovos peizažas nėra tai gamtos aprašinėjimas, jis greičiau atspindi, atitinka mūsų laikų tapybą arba plokščią, nuo „gilių“ žodžių reikšmių pabègti bandančią neo-romano rašyseną: kiekvienu atveju — tai bégimas nuo konvencionaliai į pasaulio daiktus įrašytų prasmių, tai užšifruotas raportas apie „tikrovę“, kuriai išsakyti raktas nepatiektas, gal net tyčia pamestas.

Tokiu būdu Tomo Venclovos poetinis konstruktivizmas, pasireiškiantis išmètytų pasaulio vaizdų sulipdinējimu, kur kiekvienas vaizdinys turi litotès ar, greičiau, psichoanalizés laisvų asociacijų principu nustatomų simptomų funkcijas (pavyzdžiui:

*vaikystė pavirsta krauju iš alkūnės ar kelio,
sukandžiotom lūpom, karščiu, geltonais vaistų buteliukais)
(psl. 28)*

galutiniame rezultate tampa de-konstrukcija, kurią reikia suprasti ne kaip gyvenimo ir pasaulio absurdžiukomo teigimą, bet kaip pasaulio ir savo asmenybės consistencijos stoką:

Nebetenki betikslio vientisumo
Ir pats skiries į priešingus balsus (psl. 5).

* * *

Nes pagrindinė, jei ne vienintelė Tomo Venclovos problematika — tai Laikas, kuris, „apsimetęs atstumais“, „paverčia praeitį į tiesę“ (psl. 57), *po laiko* suteikdamas prasmę ir žmonių ir žmonijos gyvenimui. Šis laiko dviprasmiškumas: tiesus, nueitas kelias, kurį pamatai atsigrįžęs, bet pavėluotai, nes jo jau nėra; ir šią akmirką gyvenama sekundė, kurioje viskas įmanoma, bet kuri nepaklusni jokiems dėsniams:

Ir nežinia, kas gali atsitikti
Ties laiko upėmis, kurių nėra (psl. 49)

ir padaro gyvenimą nepanaudojamą: pirmuoju atveju — tai melagingas artefaktas, antruoju — tai buvimas gryname stovyje, kur žmogus pasitenkina tik tuo, kad jis *būna*, tuo tarpu kai daiktai aplink jį juda, keičiasi, „virsta“ (dažnas Tomo Venclovos žodis) savo kaleidoskopiškų metamorfozių pagalba.

Šitokia Laiko analizė duoda Tomo Venclovos kūrybai jai specifinį tragizmo tonalumą, tragizmo, kuris išgyvenamas dėl to, kad gyvenime nėra tragizmo, nei beprotoybės, nei prasmės. Vienu iš pagrindinių jo poezijos motyvu galima net būtų laikyti refreną, kuris struktūruoja vieną iš svariausių jo eileraščių:

Ir Danijos pasaulyje nėra. (psl. 29),

nes nėra net klausimo: būti ar nebūti?

Šis pasyvumas buvime, tarp kitko, išreiškiamas netiesioginiai ir autoriaus mėgstama sintaksine formule, pagal kurią sakinio veiksnys pastoviai netenka savo, kaip veikėjo, funkcijų:

Ir taip arti skambučio palytēta
Kelionė, pasigedusi manęs (psl. 41)

arba:

Jie pasitraukė. Juos paliko sienos,
Pieštukai, laikrodžiai, paveikslai, sielos (psl. 51)

Tokiu būdu, viena iš galimų žmogui pasiūlyti išeicių ir yra „atpratimas būti“:

Taip sustabdomas laikas, tiksliau —
Ne iš karto atprantama būti,
Tik, sakytum, kasmet iš toliau
Išgirsti telefono skambutį, . . .

(psl. 57).

* * *

Tragizmas, kylas iš tragizmo nebuvo:

Pavėluota. Jau niekas nemiršta. (psl. 35)

nes nėra nei kam, nei už ką mirti, nevisados tačiau veda į apatiją, į gyvenimo sudilimą. Kartais, atvirkščiai, jis išprovokuoja vitališką protestą, kuris pasireiškia įvaizdžiu, pasiskolintu iš tragedijos protėvynės, duodančiu vieną iš gražiausiu, tur būt, viso rinkinio eilučių:

Dar nepagirdytos Erinijos (psl. 34)

kurios garsinė transformacija

ir ⇒ ri

brazdžioniškai pranašauja ateinančią keršto valandą.

Dar gaivališkiau šis protestas išsakomas Kristaus kančios ir jo kentėjimo prasmės paneigimu:

Nebejstengsi grįžti ir atleisti,

Erškėcio šaknys turi keršto teisę —
Vienintelę, kuri pasikartos. (psl. 32).

Pranašinga kruvina apoteozė, paruošianti kelią naujai meilės karalystei:

I krantą žengs vos gimus Afrodité — (psl. 32).

Visa tai, žinoma, tik ženklai — ant balto popierio išrašyti brūkšneliai ir rutuliukai, kuriuos kiekvienas gali savaip skaityti. O poetinės kalbos poetiškumo vienas iš kriterijų — jos turtingumas — kaip tik ir apibūdinamas kiek galima didesniu skirtingu jos skaitymų skaičiumi. Tomo Venclovos poezija — daugiareikšmė, ir kiekvienas joje ras, ko ieškos. Užtat ir čia patiekiamas tiktais vienais skaitymo variantas.

Jei moderniškoji poezija yra apmąstymas apie rašymą, tai rašymo visa tematika, pagal Mallarme, susiveda į vienintelę — mirties problemą. Nenuostabu tad, kad ir Tomas Venclova išleidžia savo eiles į pasaulį, taip jas palydėdamas:

Ir skamba lengvas ir beprasmis žodis,
Beveik toks pat beprasmis, kaip mirtis (psl. 61).

Šis „beveik beprasmis“ žodis, šios kalbinės struktūros, statomos ant ribos tarp būties ir nebūties, šis „pirmapradis gaudimas“

Virš akmens ir ledinės nakties (psl. 58)

ir padaro Tomo Venclovos ženklus poetiškais.

Paryžius, 1972.IV.2.

